

انواع، شرایط و آداب گفتگو

پوهاند واکتر احمد فريد دانش

۱۴۰۲ هـ ش

کابل

فهرست

صفحه	موضوع
۱	مقدمه
۲	انواع گفتگو.....
۲	مناظره.....
۳	مُجَادَلَة ، جدل
۴	مناقشه
۵	مُكَابَرَة
۶	مُعَانَدَة ، منازعه ، مشاجرة، مذاکره، مصاحبه.....
۷	محاوره
۹	ارکان مناظره، شرایط مناظره
۱۵	آداب مناظره
۱۸	مآخذ

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

غالباً خواننده‌گان این مطلب، شاهد گفتگوهای زیادی بوده اند و یا شاید خود در بعضی آنها اشتراک نموده باشند. ولی این گفتگوها از کدام نوع بوده؟، در چه تعدادی از آنها اصول و ضوابط گفتگو مراعات شده است؟، چه تعدادی از آنها منتج به نتیجه مفید شده است؟، چه تعداد از آنها صرف ضیاع وقت بوده است؟ و در چه تعدادی از آنها گفتگو منجر به دشنام دادن ها، ستیزه جویی و دشمنی شده است؟

هرگاه این سوالات برای خواننده‌گان جالب باشد، مطالعه این مختصر برای شان توصیه می شود که در آن ابتداء، انواع گفتگو معرفی شده و بعداً شروط و آداب مناظره به طور خلاصه ارائه گردیده است. اما انواع و طرق استدلال که بحث جداگانه ای است شامل این مختصر نمی باشد.

در فهرست مآخذ صرف همان مآخذی ذکر شده است که ممکن خواننده خواهان تدقیق آن باشد.

انواع گفتگو

اگر چه اصطلاحات مختلفی مانند مجادله، مناظره، جدل، جروبوت، صحبت، مناقشه، گفتگو یا محاوره کلمات دارای معانی به هم نزدیک اند، ولی بعضی از این ها دارای تعاریفات متفاوت اصطلاحی اند که در ابتدای این مقاله بیان می شوند:

مناظره

عبارت از گفت و شنود میان دو شخص است که هریک خواهان اثبات صحیح بودن نظر خود ورد نظر طرف مقابل بوده ولی هدف مشترک شان، ظاهر شدن حقیقت می باشد (الموسوعة. ۷۲/۳۹) به عبارت دیگر مناظره در اصطلاح، مشارکت دو شخص است در نظر (فکر) که منجر به کسب علم و یا ظن غالب گردیده تا این که حقیقت ظاهر شود (الشنقیطی. ۱۳۹). همچنان مناظره به معنی آنچه میان دو نظیر (دو همتا) واقع می شود، نیز هم آمده است (العسکری. ۴۸۸).

تعاریف فوق نزد مسلمین است ولی مناظره که به لسان انگلیسی به آن (Debate) گفته می شود، در فرهنگ اوکسفورد چنین تعریف شده است: بحث رسمی روی یک موضوع خاص در میان یک جمعیت یا اسامبله که

در آن استدلال‌ات متضاد پیش می‌شود و معمولاً با رأی‌گیری خاتمه می‌یابد (Oxford Dictionary). کلمه (Debate) شامل انواع گفتگو اعم از مباحثه، مُجادله، مناظره و مناقشه می‌شود (قاموس المعانی).
مناظره به دو نوع یعنی گفتاری و نوشتاری اجرا شده می‌تواند.

مُجادله و جدل

مجادله نوعی از گفتگو است که با مناظره از یک نگاه مشابه بوده یعنی هر دو جانب از نظر خود دفاع می‌نمایند، و از نگاه دیگری متفاوت می‌باشد؛ یعنی در مناظره هدف طرفین یکی است که آن عبارت از جستجوی حقیقت می‌باشد (الموسوعة 73/39).

جدل به معنی مقابله یا رویارویی حُجت (دلیل) با حجت است (الموسوعة ۱۲۶/۱۵). ممکن دو طرف به یک نتیجه متفق علیها برسند و یا نرسند ولیکن شنونده از گفت و شنود آنها برداشت خود را می‌داشته باشد (النهاری).

انواع مجادله: دو نوع است؛ اول مجادله حسنه (پسندیده) که برای بیان و اظهار حق و رد باطل با اقامه دلیل و برهان، می‌باشد. ادله شرعی در مورد اجرای این نوع مجادله موجود است. نوع دوم، مجادله مذموم یا ناپسند است که معمولاً مراد از آن غلبه جویی و پیروز شدن شخص بوده و بر اساس باطل، طلب مال و جاه بوده و غالباً در آن دروغ، تزویر، حق‌تلفی، نشر شبهات و شک‌اندازی به ملاحظه می‌رسد. هرگاه قصد از جدل، ریا،

تکبر، توصیف شدن، شهرت، دشمنی، عداوت میان اشخاص، عیب جویی و تحقیر طرف مقابل باشد، و یا هرگاه مجادله بدون علم باشد؛ مجادله مذموم به شمار می‌رود. در مورد نهی از این نوع مجادله نیز ادله شرعی موجود می‌باشد (الموسوعه الفقهية. ۱۲۶/۱۵).

مناقشه

عبارت از تبادل آراء و نظرات است (قاموس المعانی) یعنی عمل مشترک گروه همکار روی یک مشکل معین، می‌باشد. در مناقشه ابعاد مشکل مورد علاقه تعیین شده، جوانب آن تحلیل شده و در مورد آن گفتگو می‌شود طوری که در نتیجه آن راه های حل پیشنهاد شده و در اخیر راه حل مناسب انتخاب می‌شود (النهاري).

مناقشه که به زبان انگلیسی (Discussion) گفته می‌شود به تعریف فرهنگ اوکسفورد عبارت از گفتگو و یا پروسه گفتگو در مورد چیزی است که به منظور رسیدن به یک تصمیم و یا تبادل نظر اجرا می‌شود. در همان فرهنگ، در تعریف دیگری مناقشه، مناقشه مترادفِ مناظره پنداشته شده است: گفتگو و یا مناظره در مورد یک موضوع خاص و یا رسیدگی مفصل به یک موضوع با گفتار و یا نوشتار (Oxford Dictionary). مناقشه یک بخش مهم گزارش تحقیقات علمی نیز است که در آن یک یا چند جمله مختصر پیرامون یافته های اساسی تحقیق، نقاط قوت و ضعف، مقایسه آن با

تحقیقات قبلی، سوالات پاسخ نیافته و پیشنهادات برای تحقیقات بیشتر
تحریر می شود (Docherty M, Smith R).

گروپ های مناقشه روی یک مورد خاص (Focus Group Discussion) یا
مباحثات میز گرد، یکی از اشکال مناقشه بوده و گاهی به حیث یک وسیله
جمع آوری نظرات اشتراک کننده گان در تحقیقات کیفی استفاده می شود
(دانش و Powell RA, Single HM). چون هدف از مناقشه و مناظره (با
تعریفی که نزد مسلمین است) بیان حقیقت می باشد، لذا میان شان
مشابهت است (الموسوعة. 73/39).

مُكَابَرَه

«الْكِبْرُ بَطْرُ الْحَقِّ، وَغَمَطُ النَّاسِ» حدیث صحیح مسلم. یعنی کبر،
رد نمودن حق، و حقیر دانستن مردم است. مکابره در اصطلاح عبارت از
یک منازعه ای روی مسایل علمی است طوری که گوینده سخن می داند
که سخنش نادرست و سخن طرف مقابلش صحیح می باشد ولی با اینهم
به نظرش اصرار می نماید. میان مناظره و مکابره از دیدگاه هدف و نتیجه
گفتگو، تضاد است (الموسوعة. 73/39) یعنی در مناظره هدف طرفین
دریافت حقیقت بوده ولی در مکابره، شخص مکابره هدف تفوق جویی و
قبولاندن نظرش را دارد.

مُعَانَدَه

در اصطلاح آن است که کسی چیزی را بداند ولی آن را نپذیرد و رو بگرداند. عاند و عنید به کسی گفته می شود که با وصف شناختن حق، با آن مخالفت نموده و آنرا رد کند (المعانی) میان معانده و مناظره، تباین (تضاد و اختلاف) موجود است (الموسوعة. 73/39) یعنی هیچ معانده‌ای، مناظره به شمار نمی رود.

مُنَازَعَه

به معنی مُخَاصَمَه و مُجَادَلَه می باشد (الراغب).

مُشَاجِرَه

نزاع و تند مزاجی (قاموس المعانی).

مَذَاکِرَه

باکسی در امری گفتگو کردن (فرهنگ عمید). گفتگو و مشاورت و یا آنکه در ذهن خود چیزی را حفظ کند (قاموس المعانی).

مِصَاحِبَه

گفتگوی است که یکی سوال می نماید و دیگری به جوابش می پردازد. معمولاً به منظور دریافت معلومات در روزنامه نگاری و یا در تحقیقات علمی اجراء شده و دارای انواع ساختار یافته (Structured Interview)،

نیمه‌ساختار یافته (Semi-Structured Interview) و مصاحبه با سوالات باز (که در آنها با بلی و نه جواب گفته نمی‌شود بلکه باید جواب یک مقدار تفصیل داشته باشد)، می‌باشد. نوع اول سوالات مذکور در تحقیقات کمی مانند سروی و نوع دوم و سوم آن در تحقیقات کیفی بکار گرفته می‌شود.

مُحاوَره

یا گفت و شنود، در اصطلاح و در لغت به یک مفهوم است. ارتباط آن با مناظره این است که در هر دوی آن در مقابل کلام طرف مقابل، سخن گفته می‌شود (الموسوعة. ۷۴/۳۹). یعنی عبارت از گفت و شنود میان دو طرف است در یک روشی است که در آن قصد خصومت نباشد (الضویان. ۱۷) خصومت در این جا به معنی دشمنی نمی‌باشد بلکه خصم به معنی طرف مقابل مجادله و مناظره است. یعنی مخاصمه در گفتار است، اما دشمنی در قلب می‌باشد (العسکری. ۴۸۸). محاوره نسبت به مناظره عام تر است (السنیدی. ۴۸) و دارای انواع مختلفی که در فوق ذکر شد، می‌شود.

یادداشت: ممکن در جریان بعضی از اشکال فوق الذکر، گفتگو از یک شکل به شکل دیگری تغییر نماید. مثلاً ممکن گفتگو به شکل مناقشه آغاز گردد و در جریان آن به مکابره و معانده تغییر کند و یا هم برعکس.

طوری که دیده شد تعریف مناظره و مجادله نزد مسلمین دارای ویژه‌گی‌های است، یعنی مناظره باید برای دریافت حقیقت باشد، و مجادله نیز دو

نوع است: پسندیده و ناپسندیده. ولی این ویژه‌گی‌ها در تعریف سایرین دیده نمی‌شود.

یادداشت: علما به اساس حدیث (أنا زعيمٌ ببیتٍ فی ربضِ الجنةِ لمن تَرَكَ المِراءَ وإنْ كان مُحِقًّا. رواه ابوداود. حدیث حسن: من برای کسی که مِراء {اعتراض به سخن دیگری، قیل و قال} را ترک نماید، خانه‌ای در کناره‌های بهشت ضمانت می‌کنم؛ هرچند حق با او باشد)، برداشت نموده‌اند که مسلمین ترغیب شده‌اند تا اعتراض به سخن دیگری (مِراء) را در مسایلی که کم ارزش است، ولو حق به جانب هم باشند، ترک نمایند (علی قاری. ۳۰۳۵) مثلاً کسی بگوید که هوای روز گذشته نسبت به امروز گرم‌تر بود، و شخصی دیگری با وصف که درجه حرارت هر دو روز را نزدش ثبت نموده که خلاف گفته شخص اول است، بازهم وارد جدال نشود و سکوت اختیار نماید؛ و یا سایر موارد مشابه که ارزش زیادی ندارد. ضرر چنین بگو مگوها نسبت به فواید آن بیشتر خواهد بود. ولی این به معنی ترک مجادله حسنه و یا ترک مناظره علمی غرض دریافت حقیقت نمی‌باشد.

ارکان مناظره

مناظره دو رکن دارد: رکن اول؛ موضوع مورد مناظره است و رکن دوم؛ دو طرف مناظره می باشد که روی قضیه یا مسأله ای که بین شان اختلاف است، مناظره می نمایند. علمای این علم، دو طرف مناظره را نظر به یک تعداد اوصاف به نام های مختلفه مسمی نموده اند که در این مختصر نمی گنجد .

شرایط مناظره

قصد شخص در مجادله حسنه دعوت به حق و رد باطل می باشد و مجادله از آنچه طرفین در آن اتفاق دارند آغاز می یابد. قصد طرفین در مناظره، دریافت حقیقت می باشد. برای پیشبرد مناظره یک تعداد شرایط ضروری است که هرگاه موجود نباشد، مناظره نمی شود، لذا لازم است تا شرایط مذکور را قبل از آغاز مناظره در نظر داشت. شرط های مذکور در این جا به طور مختصر ارائه می شوند:

۱- واضح بودن موضوع مورد مناظره: موضوع مورد بحث برای هر دو طرف واضح، مشخص و دارای حدود معین باشد، یعنی بالای تعریف موضوع مورد بحث، اتفاق نظر باشد. در غیر آن ممکن موضوع مورد بحث نزد هر یک از دو جانب دارای تعاریف مختلفی باشد، که در آن حالت هر دو طرف

با وصف آنکه ظاهراً روی یک موضوع، گفتگو خواهند کرد ولی در حقیقت گفتگوی آنها روی دو موضوع جداگانه خواهد بود.

۲- موضوع مناظره باید قابل مناظره باشد؛ یعنی در آنچه آشکار و روشن است (بدیهیات) مناظره نمی شود. همین طور در آنچه علمش نزد انسانها نیست مناظره نمی شود.

۳- علم داشتن طرفین در موضوع: مناظره کننده در آنچه مناظره می نماید علم داشته و دارای اهلیت مناظره باشد؛ یعنی قواعد مناظره را بداند. زیرا برای مناظره مهارت خاصی لازم بوده لذا نباید بدون آگاهی از این فن در آن داخل شد، چون مناظره مانند یک تیغ دو لبه است (الموسوعة. ۷۶/۳۹). لذا با کسی که در مورد موضوع مورد بحث علم ندارد و یا قواعد مناظره را نمی داند یا عملی نمی نماید، مناظره نمی شود.

۴- معین نمودن مراجع و مآخذ: قبل از آغاز مناظره، مراجع و مآخذ معین و مشخص شود، یعنی واضح شود که کدام مراجع و مآخذ برای هر دو طرف معتبر می باشد. کثرت مآخذ صرفاً برای ارائه سند یک خبر (برای صحت خبر)، و برای ارائه متواتر بودن یک تجربه، مفید است. ولی به استثنای اجماع، کثرت مآخذ برای یک استدلال یا نظر یا برای یک برداشت و استنباط، همیشه مفید نیست، یعنی هرگاه ده ها کتاب یک استدلال یا نظریه ای نادرستی یا یک استنباط ضعیفی را نقل نموده باشد، و صرفاً یک یا دو کتاب استدلال مذکور را با دلایل صحیح رد نموده باشد، همان

قولی که توأم با استدلال صحیح است، معتبر بوده نه کثرت استدلال کتب طرف مقابل. لذا نباید از کثرت کتب طرف مقابل هراس داشت بلکه مهم اعتبار کتب مذکور است.

۵- در احکام عملی دین (یعنی در اوقات نماز، اندازه زکات، اقسام ربا و سایر احکام عملی) با کسی که به الله تعالی ایمان ندارد مجادله نشود، زیرا طرف مقابل به قرآن و سنت ایمان ندارد و این احکام با قرآن و سنت ثابت می باشد. علاوهً علت و حکمت بعضی از احکام برای ما معلوم نیست و در آنچه برای ما معلوم نیست مناظره نمی شود. از بیان حکمت احکام به اساس رأی شخصی اجتناب شود.

۶- ارائه دلیل به طور درست و نقل خبر به طور مستند: دلیل و برهان به طور درست و قابل فهم پیش کرده شود. قاعده مشهوری در مناظره این است که اگر خبری را نقل می کنی باید صحت خبر را بیان نمایی و هرگاه چیزی را ادعا می نمایی باید دلیلش را بیاوری. لذا از گفتگوی بدون سند و بدون دلیل، بی اساس، خیالی (هوایی)، توهمات و تأویلات نادرست اجتناب شود. گفتگو باید به اساس حقایق ثابت شده و معلومات صحیح استوار باشد نه بر شایعات دروغین و یا اخبار غیر معتبر. هرگاه این اصل را یکی از طرفین نپذیرد، مناظره نمی شود.

۷- اظهار عدم آگاهی در آنچه کسی علم ندارد: گفتن جمله "نمی دانم" نصف علم است (العسقلانی، ۲۲/۱). باید پذیرفت که ممکن شخصی در

صدها مسأله علم داشته باشد ولی کسی دیگری در مورد مسایل معدودی علم داشته باشد که شخص اول از آن آگاهی ندارد. یعنی کثرت علم یک عالم به معنی برتری مطلق علمی وی بر دیگران که نسبت به وی علم کمتر دارد، نمی باشد. لذا مناظره کننده در چیزی که علم ندارد، جرأت اظهار عدم آگاهی اش را داشته باشد. در غیر آن هرگاه در آنچه علم ندارد به مناظره ادامه دهد، مناظره شکل مکابره و یا هم معانده را خواهد گرفت و بی نتیجه خواهد ماند.

۸- مراعات ترتیب ادله: یعنی آنچه از قرآن و حدیث صحیح به شکل قطعی دلالت می کند نسبت به سایر ادله مقدم است. ادله ناشی از علوم تجربی معتبر و مستند که نتایج آن توسط چندین تحقیق دیگر به شکل متواتر تأیید شده نسبت به ادله ناشی از یک یا دو تحقیق و یا نسبت به تجربه شخصی مقدم تر است؛ زیرا کثرت مآخذ، در تجارب و در سند دارای ارزش بوده ولی به استثنای اجماع، در تکرار یک نظر یا یک برداشت دارای ارزش نمی باشد. مُسَلِّمات و مشهورات یعنی آنچه عام مردم به آن معترف اند و محتاج به دلیل نمی باشد، پذیرفته شود. گفتگو باید به اساس حقایق ثابت شده و معلومات صحیح استوار باشد. در حالات عدم مراعات این شرط مناظره نمی شود.

۹- عدم تناقض و تعارض در بیانات و ادله: یعنی هرگاه ادعای اول شخص مناظره کننده ادعای بعدی اش را رد نماید، به نسبت تعارض و تناقض در

سخنانش مناظره بی نتیجه خواهد بود. لازم است تا دلیل واضح، برهان روشن و منطق سلیم ابراز شود.

۱۰- اجتناب از الفاظی که طرف مقابل نمی‌فهمد: از استعمال الفاظ مغلق و الفاظی که احتمال دو معنی را دارد اجتناب شود. تمایز میان الفاظ مطلق و مُقید را در نظر گیرد، یعنی واضح شود که مراد از لفظ مورد نظر، مطلق است و یا با قید و شرط همراه است. هرگاه مراد از لفظ مُقید باشد لازم است تا قید و شرط‌ها واضح شود تا از سوء تفاهم جلوگیری گردد. علاوهً هرگاه مراد از لفظ معنای مجازی آن باشد باید توضیح داده شود. هرگاه طرف مقابل، دعوایش را با دلیل بیان نمود ولی از سبب مجمل بودن و یا نفهمیدن معنای الفاظ، کلامش درک نشود، وضاحت خواسته شود که در این حالت برای طرف مقابل لازم است تا مرادش را وضاحت دهد در غیر آن موضوع مجهول مانده و مناظره امکان نخواهد داشت.

۱۱- التزام به موضوع: طرفین از موضوع مورد بحث خارج نشوند: یعنی از گفتگو در آنچه ربطی به هدف مناظره ندارد پرهیز شود تا مناظره از هدف آن منحرف نشود. هرگاه گفتگو از موضوع خارج شود، مناظره نمی‌شود. البته گاهی ممکن روی موضوعی که به نوعی برای شرح و توضیح کلام نیاز است به قدر ضرورت مختصراً صحبت شود. اتهام بستن به طرف مقابل ولو حقیقت باشد یا نباشد به مفهوم خارج شدن از موضوع مناظره است،

و غالباً زمانی بوقوع خواهد پیوست که طرف مقابل جواب دیگری ندارد و به این ترتیب شکست خود را کتمان خواهد نمود. در برخورد به چنین موقعیت باید به طرف مقابل فهمانده شود که اتهام بستن به معنی خارج شدن از موضوع بوده و تلویحاً به این معنی خواهد بود که مناظره ختم شده و بحث دیگری پیرامون اتهام آغاز شده است که مربوط به قضاء می‌شود. همین طور سوال نمودن خارج موضوع از طرف مقابل، در حقیقت خارج شدن از موضوع است؛ مثلاً هرگاه مناظره در موردی از مواردی مربوط به کیمیا باشد و طرف از جانب مقابلش در مورد صرف و نحو بپرسد. یعنی طرف مناظره از آنجاییکه دیگر گفتنی در مورد ندارد، با پرسش‌های غیر مرتبط به مناظره، به زعم خودش می‌خواهد تا به نوعی جانب مقابل را ساکت نماید که در حقیقت خروج از موضوع است.

۱۲- تدقیق صحت منابع و اسناد: به صحیح بودن منابع و اسناد خبری که از طرف مقابل ارائه می‌گردد، توجه شده و سخنان طرف مقابل به حافظه سپرده شود، در غیر آن ممکن منجر به ضعف و انقطاع مناظره شود. نقل قول صدها نفر مجهول الحال و ده ها کتاب غیر معتبر در مقابل یک مأخذ معتبر برابری نموده نمی‌تواند. هرگاه یکی از طرفین به مأخذ غیر معتبر اصرار ورزد، مناظره نمی‌شود.

۱۳- قبول نمودن قضایای که مورد اتفاق اند و نتیجه مناظره: طرفین اعلان نمایند که قضایای را که مورد اتفاق اند، قبول دارند و نتایج مناظره را می‌پذیرند. در غیر آن گفتگو به مکابره و یا هم معانده تبدیل خواهد شد.

۱۴- اجازه دادن هر یک از طرفین طرف مقابلش را تا سخنانش را تمام نماید و به گوش دادن به آن: مناظره کننده، سخن طرف مقابلش را ناتمام نگذارد. قصد مناظره کننده رد نمودن کلام جانب مقابل است و تا زمانی که کلامش تمام نشده باشد هدف کلام فهمیده شده نمی‌تواند. یعنی از داخل شدن به کلام طرف مقابل قبل از آنکه سخن وی را بداند، اجتناب شود. در غیر آن یعنی هرگاه به شکل متواتر سخن یکی از طرفین قطع شده و ناتمام بماند، استدلالش فهمیده نشده و مناظره نمی‌شود. همین‌طور هرگاه یکی از طرفین به سخن طرف مقابلش که جهت ارائه جواب به سوال و یا جهت دفع اعتراض وی سخن می‌گوید، گوش ندهد و در این جریان به عوض گوش دادن، به فکر تهیه سؤال و یا اعتراض بعدی باشد به این هدف که طرفش را چگونه ساکت نماید، مناظره نمی‌شود. زیرا ممکن طرفش جواب درستی در مقابل سوال قبلی اش ارائه نموده باشد و یا اعتراض قبلی اش را دفع نموده باشد.

آداب مناظره

علاوه از شروط فوق الذکر، هر دو طرف، آداب جدل و ضوابط آن را رعایت نمایند، طوری که مناظره در محیط ادب، التزام و احترام پیش برود. هرگاه

آداب مناظره مراعات نشود ممکن مناظره نتیجه بدهد ولی ناپسند می‌باشد.

۱- مناظره‌کننده سنگین، آرام و بردبار بوده، ترش رویی نکند؛ جواب ابله را به مانند آنچه وی گفته است ندهد و به طرف مقابلش اتهام نبندد.

۲- صحبت بیش از حد مختصر نشود، زیرا افهام را برای طرف مقابل مشکل خواهد ساخت همچنان از طولانی نمودن بدون نیاز و بی فایده کلام پرهیز شود. هرگاه یکی از طرفین سخنش را بدون نیاز، طویل ساخته و خارج از موضوع صحبت نماید وی را مؤذبانه متوجه نماید.

۳- هرگاه نیاز باشد از طرف مقابل خواسته شود تا سخنش را تکرار نماید زیرا این بهتر از آن است که قبل از فهمیدن سخن طرف مقابل به سخن آغاز شود. برای قطع سخن طرف مقابل از نیرنگ کار نگیرد. به طرف مقابل توجه شده و به سخنانش گوش شود، و وی در جاهای که خطاً و لغزش می‌کند، باخبر کرده شود

۴- از خنده نمودن، آواز بلند و بی خردی پرهیز شود، زیرا معمولاً جاهلان با این وسایل جهل شان را پنهان می‌نمایند. از غرور، خودپسندی، و تمسخر اجتناب شود.

۵- اوضاع و احوال محیط مناظره از نگاه اشخاص، موضوع، زمان و مکان در نظر باشد و مراعات شود. هرگاه خطر فتنه و یا فساد و یا ضرری بزرگتری

موجود باشد، از مناظره امتناع شود. در مجالس خوف و هیبت و در مجالس که توجه و گوش نمودن به سخنان یک دیگر مراعات نشود، و یا احساس کم جرأتی و ترس شود که منتج به تنقیص دقت می‌شود و یا مناظره‌کننده احساس کند که حقیقت را بیان نمی‌تواند؛ فواید و اضرار اشتراک و عدم اشتراکش را بررسی نموده تصمیم به اشتراک و یا عدم اشتراک در مناظره را بگیرد (دیده شود: الموسوعة. ۷۸/۳۹).

۶- طرف مقابلش را قوی فکر نکند زیرا جرأت خود را در ارائه دلیل از دست خواهد داد و یا ممکن فکرش متلاشی شود. همچنان طرف مقابلش را ضعیف نشمارد زیرا ممکن اهتمام کمتر به خرج داده و ناشی از ضعیف شمردن طرف مقابل، سخنی بگوید که طرف مقابلش بروی غلبه نماید .

۷- هرگاه طرف مقابل، خطای مناظره‌کننده را وانمود می‌کند و یا حقیقت را برایش اظهار می‌کند از وی تشکر نماید.

۸- در حالات اضطراب فکری و جسمی مانند گرسنگی، تشنگی، عصبانیت، و یا در حالت احساس شدید به ادرار نمودن و مانند اینها مناظره نشود زیرا ممکن بالای توانایی تفکر اثر گذار باشد .

۹- مناظره در خلوت نسبت به حضور جمعی از افراد ترجیح داده شود زیرا موجودیت سایرین ممکن سبب برانگیختن انگیزه‌های شود که طرفین برای حمایت نظرشان، خواه به حق یا باطل اصرار ورزند و سبب

نفاق شود. اما مناظره در خلوت، برای فهم و درک بهتر حقیقت مفید خواهد بود (العبری. ۱۱/۳۳۸-۳۴۱).

مآخذ

- ۱- ابن حجر العسقلانی. موافقة الخبر الخبر في تخريج أحاديث . مكتبة الرشد للنشر والتوزيع. الطبعة: الثانية، ۱۴۱۴هـ
- 2- الراغب الأصفهانی. المفردات في غريب القرآن .المحقق: صفوان عدنان الداوديز : دار القلم، الدار الشامية - دمشق بيروت - ۱۴۱۲ هـ
- ۳- السنيدى إبراهيم بن عبدالكريم. الحوار والمناظرة في الإسلام أحمد ديدات نموذجًا في العصر الحديث
- ۴- الشنقيطي محمد الأمين آداب البحث والمناظرة. دار عطاءات العلم (الرياض) - دار ابن حزم (بيروت) الطبعة: الخامسة، ۱۴۴۱ هـ
- ۵- الضويان أحمد عبد الله ، الحوار أصوله وآدابه السلوكية، دار الوطن، الرياض.
- ۶- العبري .سعيد بن عبد الله بن محمد. أدب الحوار وأخلاقيات: مجلة مجمع الفقه الإسلامي.
- ۷- العسكري أبو هلال. الحسن: معجم الفروق اللغوية. الطبعة: الأولى، ۱۴۱۲ هـ
- ۸- النهارى شاهر. الجدل والحوار والمناظرة. الجزيرة:
<http://www.al-jazirah.com/2011/20110922/cu16.htm>
- ۹- على قارى الهروى. مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح . دار الفكر، بيروت - لبنان. ۱۴۲۲ هـ
- ۱۰- فرهنك عميد
- ۱۱- قاموس المعاني www.almaany.com
- ۱۲- دانش احمد فريد. اصول و انواع تحقیقات علمى، ۱۰۳ . كابل. ۱۳۹۸ هـ ش.

13-Dictionary, Oxford English.

14- Docherty M, Smith R. The case for structuring the discussion of scientific papers: Much the same as that for structuring abstracts. *BMJ*. 1999. 8; 318(7193):1224-5.

15- Powell RA, Single HM. Focus groups. *International journal for quality in health care*. 1996 Jan 1; 8(5):499-504.